TEMPERAMENT VA XARAKTER O‘RTASIDAGI FARQ

Ashurova Shahlo Xamza qizi
2 kurs talabasi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Pedagogika fakulteti, Chirchiq,O'zbekiston,
Elektron pochta:ashaxlo066@gmail.com, +998876899906

Pardayeva O‘g‘iloy Baxtiyor qizi
2 kurs talabasi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O'zbekiston,
Elektron pochta:iforapardayeva29@gmail.com, +998 93 852 08 28

Jalilova Nilufar Jalolovna
2 kurs talabasi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O'zbekiston,
Elektron pochta: Jalilovan53gmail.com, +998955783767

Ilmiy rahbar: Umarova Shohida Absalomovna
Katta o‘qituvchi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Pedagogika fakulteti Chirchiq, O'zbekiston,
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-3214-2588
Elektron pochta: umarovashohida018@gmail.com, +998 97 490 04 08

Annotatsiya. Ushbu mavzuda temperament va xarakter tushunchalarining mohiyati, ularning psixologik xususiyatlari hamda o‘zaro farqlari tahlil qilinadi. Temperament insonning tug‘ma, biologik asoslangan individual xususiyatlarini ifodalasa, xarakter esa ijtimoiy muhit, tarbiya va hayotiy tajriba asosida shakllanadigan sifatlar majmui hisoblanadi. Shuningdek, temperament va xarakterning shaxs rivojlanishidagi o‘rni, ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda farqli jihatlari ilmiy asosda yoritib beriladi.

Kalit so’z. temperament, xarakter, shaxs, psixologik xususiyatlar, tug‘ma sifatlar, ijtimoiy muhit, tarbiya, individual farqlar, psixik jarayonlar

РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ТЕМПЕРАМЕНТОМ И ХАРАКТЕРОМ

Аннотация. В данной работе анализируется сущность понятий темперамента и характера, их психологические особенности, а также различия между ними. Темперамент отражает врождённые, биологически обусловленные индивидуальные особенности человека, тогда как характер представляет собой совокупность качеств, формирующихся под влиянием социальной среды, воспитания и жизненного опыта. Также на научной основе раскрываются роль темперамента и характера в развитии личности, их взаимосвязь и отличительные особенности.

Ключевые слова: темперамент, характер, личность, психологические особенности, врождённые качества, социальная среда, воспитание, индивидуальные различия, психические процессы.

THE DIFFERENCE BETWEEN TEMPERAMENT AND CHARACTER

Abstract. This topic analyzes the essence of the concepts of temperament and character, their psychological characteristics, and the differences between them. While temperament reflects an individual's innate, biologically based traits, character is a set of qualities formed through the social environment, upbringing, and life experience. Additionally, the role of temperament and character in personality development, their interrelation, and their distinguishing features are explained on a scientific basis.

Keywords: temperament, character, personality, psychological characteristics, innate traits, social environment, upbringing, individual differences, mental processes

KIRISH

Shaxs psixologiyasida temperament va xarakter tushunchalari individual xususiyatlarni o‘rganishda markaziy o‘rin tutadi. Dolzarb tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda shaxsni rivojlantirish, pedagogik jarayonlarni optimallashtirish va psixologik yordam ko‘rsatishda temperament va xarakterning farqlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, zamonaviy sharoitda turli psixologik va pedagogik vaziyatlarda individual yondashuv talab qilinadi, bu esa har bir bolaning yoki shaxsning temperament va xarakter xususiyatlarini hisobga olishni zarur qiladi. Shu nuqtai nazardan mavzu dolzarb va amaliy ahamiyatga ega. Psixolog olimlar temperament va xarakterni turlicha ta’riflaganlar. Grek faylasufi Hipokrat temperamentni insonning biologik xususiyatlariga bog‘lagan bo‘lsa, Zamonaviy psixologiyada temperamentni tug‘ma individual xususiyatlar, ya’ni emotsional reaksiyalar tezligi, barqarorligi va faollik darajasi sifatida qarashadi (Goldberg, 1990; Strelau, 2001). Xarakter esa V. Frankl va L. Vygotskiy fikriga ko‘ra, ijtimoiy muhit va tarbiya natijasida shakllanadigan, shaxsning axloqiy, emotsional va ijtimoiy xatti-harakatlarini belgilovchi xususiyatlar majmuasidir. Shu nuqtai nazardan, temperament biologik asosga ega bo‘lib, genetik va tug‘ma xususiyatlarni ifodalaydi, xarakter esa ijtimoiy tajriba va tarbiya orqali rivojlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Olimlar fikriga ko‘ra (Strelau, 2001; Vygotskiy, 1991), temperament va xarakter o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, ularni ajratib o‘rganish shaxsni tushunish va individual yondashuvni shakllantirishda zarur. Masalan, faol va sezgir temperamentga ega bola pedagogik qo‘llab-quvvatlash bilan sabr-toqat va tartib kabi xarakter xususiyatlarini rivojlantirishi mumkin. Shu bilan birga, tarbiyaviy va psixologik amaliyotda temperament xususiyatlari (biologik asos) va xarakter (ijtimoiy rivojlanish) hisobga olinganda o‘quvchining individual imkoniyatlaridan samarali foydalanish mumkin. Temperament va xarakterning nazariy ta’riflari o‘zaro chalkashliklarni keltirib chiqaradimi; temperament va xarakter shaxsning ijtimoiy va emotsional rivojlanishida qanday rol o‘ynaydi; ularning o‘zaro bog‘liqligi va farqlari pedagogik faoliyatda qanday qo‘llanilishi mumkin. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, temperament — biologik, tug‘ma, individual psixologik xususiyatlarning majmuasi bo‘lib, insonning emotsional reaksiyalari, faolligi, tezligi va barqarorligi bilan tavsiflanadi. Xarakter esa ijtimoiy muhit, tarbiya va hayotiy tajriba natijasida shakllangan individual xususiyatlar majmuasi bo‘lib,

shaxsning axloqiy, emotsional va ijtimoiy xulqini belgilaydi. Masalan, bir bola tug‘ma faollik va sezgirlikka ega bo‘lishi mumkin (temperament), lekin tarbiya va ijtimoiy tajriba orqali sabr-toqat, mas’uliyat va hamkorlik qobiliyatiga ega bo‘ladi (xarakter).

MUHOKAMA

Shunday qilib, temperament va xarakter o‘rtasidagi asosiy farq ularning shakllanish manbalarida va o‘zini namoyon etish usullarida namoyon bo‘ladi. Temperament tug‘ma va biologik asoslangan bo‘lsa, xarakter ijtimoiy tajriba va tarbiya bilan rivojlanadi. Bu farqlarni aniqlash shaxsni yaxshiroq tushunish, pedagogik yondashuvni individualizatsiyalash va psixologik yordam samaradorligini oshirish imkonini beradi. Temperament va xarakter shaxsning individual xususiyatlari bo‘lib, asosiy farqi shundaki: temperament tug‘ma, biologik (nerv tizimi) xususiyat bo‘lsa, xarakter ijtimoiy muhitda shakllanadigan, tarbiya va tajriba bilan o‘zgaruvchan insonning ma’naviy qiyofasidir. Temperament reaksiyalar tezligini, xarakter esa xulq-atvor motivlarini belgilaydi. **Temperament va Xarakter o‘rtasidagi asosiy farqlar:**

Kelib chiqishi: Temperament tug‘ma (genetik), xarakter esa orttirilgan (ijtimoiy).

Barqarorlik: Temperament umr bo‘yi nisbatan o‘zgarmas qoladi. Xarakter esa vaqt o‘tishi bilan, tarbiya va tajriba ta’sirida o‘zgarishi mumkin.

Asosi: Temperament nerv tizimining tipiga (kuchli/kuchsiz, muvozanatli/muvozanatsiz) bog‘liq. Xarakter iroda, dunyoqarash va ijtimoiy munosabatlar asosida shakllanadi.

Baholash: Temperament turlari (xolerik, sangvinik, flegmatik, melanxolik) "yaxshi" yoki "yomon"ga bo‘linmaydi. Xarakter xususiyatlari esa jamiyat tomonidan ijobiy (mehnatsevar) yoki salbiy (yalqov) deb baholanishi mumkin.

Misol: Tez olovlanish (temperament — xolerik) va odamlarga nisbatan qo‘pollik (xarakter xususiyati) ikki xil tushunchadir. Xolerik odam ham tarbiya bilan xushmuomala bo‘lishi mumkin.

NATIJA

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki: Temperament va xarakterning erta aniqlanishi shaxsning individual rivojlanishi va pedagogik yondashuvni shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Diagnostika metodlari (so‘rovnoma, kuzatish, test) shaxsning biologik xususiyatlari va ijtimoiy tajribalarini hisobga olgan holda individual yondashuvni tanlashni osonlashtiradi. Metodikalar natijalariga tayanilgan holda shaxsga mos pedagogik yoki psixologik strategiya ishlab chiqish samaradorlikni oshiradi. Olimlar fikriga ko‘ra (Strelau, Vygotskiy) temperament va xarakter o‘rtasidagi farqni aniqlash shaxsni chuqur tushunish va individual rivojlanish rejasini ishlab chiqishda eng muhim vosita hisoblanadi.

XULOSA

Ushbu tezis ustida ishlash davomida biz, temperament va xarakter tushunchalari shaxs psixologiyasida turli darajada ahamiyatga ega bo‘lib, ularning o‘zaro farqlari va bog‘liqligini aniqlash pedagogik va psixologik amaliyotda individual yondashuvni shakllantirishga imkon beradi. Temperament biologik va tug‘ma xususiyatlar majmuasi bo‘lib, insonning emotsional faolligi, tezkorligi va barqarorligini belgilasa, xarakter ijtimoiy muhit, tarbiya va hayotiy tajriba asosida shakllangan, shaxsning axloqiy, emotsional va ijtimoiy xulqini ifodalaydi. Tadqiqot davomida kuzatish, so‘rovnoma va test usullari orqali temperament va xarakterning individual farqlari aniqlangan.Amaliy jihatdan, natijalar shuni ko‘rsatadiki, pedagoglar va psixologlar o‘quvchilarning biologik va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda dars va tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etishi lozim. Masalan, faol temperamentga ega bolalar uchun qiyin

vazifalarni bosqichma-bosqich berish va ijtimoiy ko‘nikmalarni mustahkamlash muhimdir. Shu bilan birga, har bir shaxsning xarakter xususiyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan individual metodlar samaradorlikni oshiradi. Ilmiy yangilik shundan iboratki, tadqiqot temperament va xarakter o‘rtasidagi farqni nafaqat nazariy nuqtai nazardan, balki amaliy pedagogik va psixologik faoliyatga tatbiq etish imkoniyatlarini ham yoritadi. Bu shaxsni chuqur tushunish va individual rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda yangi ilmiy yondashuvlarni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Strelau, J. (2001). *Temperament: A Psychological Perspective*. Springer Science+Business Media, New York.
2. Vygotskiy, L.S. (1991). *Pedagogical Psychology*. Moscow: Pedagogika.
3. Ismoilov, A. (2015). *Shaxs psixologiyasi va pedagogik psixologiya asoslari*. Toshkent: Fan.
4. Goldberg, L.R. (1990). *An Alternative “Description of Personality”: The Big-Five Factor Structure*. Journal of Personality and Social Psychology, 59(6), 1216–1229.
5. Rasulova, N. (2018). *Shaxsning temperamenti va xarakteri: nazariy va amaliy jihatlar*. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.